

Psychological rehabilitation of Ukrainian children who were under the control of the aggressor state

Tamara Pirozhenko

*Institute of Psychology named after G. S. Kostyuk of
the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
<https://orcid.org/0000-0001-9822-4819>*

Natalia Havrish

*Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk
<https://orcid.org/0000-0002-9254-558X>*

Yanina Omelchenko

*Institute of Psychology named after G. S. Kostyuk of
the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
<https://orcid.org/0000-0002-3012-2258>*

Abstract. The abstract presents the results of a study of the problem of providing psychological assistance to children who were under the control of an aggressor state. The specifics of traumatization of such children who were faced not only with the stressful impact of military events, but also with specific manifestations of psychological and physical violence in conditions of occupation, illegal deportation, forced displacement, and abduction by an aggressor state are outlined. The main supporting components of the rehabilitation program, its goal, directions, and strategy are highlighted.
Keywords: forced displacement of children, lost connection syndrome, psychological rehabilitation program.

Психологічна реабілітація українських дітей, які перебували під контролем держави-агресора

Тамара Піроженко

*Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-9822-4819>*

Наталія Гавриш

*Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк
<https://orcid.org/0000-0002-9254-558X>*

Яніна Омельченко

*Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-3012-2258>*

Анотація. В тезах викладено результати дослідження проблеми надання психологічної допомоги дітям, які перебували під контролем держави-агресора. Означена специфіка травмування таких дітей, які стикнулися не лише зі стресовим впливом воєнних подій, а й з специфічними проявами психологічного, фізичного насильства в умовах окупації, незаконної депортації, примусового переміщення, викрадення державою-агресором. Виокремлено основні опорні складові реабілітаційної програми, її мета, напрямки та стратегія.
Ключові слова: примусове переміщення дітей, синдром втраченого зв'язку, програма психологічної реабілітації.

На сьогоднішній день, потреба побудови соціальної програми, яка включає в себе психологічну реабілітацію, спрямованої на інтеграцію дітей, які перебували під контролем держави-агресора є очевидною. Несприятливі впливи воєнних подій, які суттєво позначаються на ментальному здоров'ї дітей, примножуються через специфічні чинники впливу рф на свідомість дітей – примусове переміщення дітей, цілеспрямоване руйнування їхніх ціннісних орієнтацій, спотворення світогляду, порушення національної ідентичності, руйнування зв'язку з рідним корінням, мілітаризація, індоктринація та інші (Борисенко, В., 2022, Васильченко, О.М., 2014, Вильков, С., 2024, Галів, М., 2024, Галицька-Дідух, Т., 2023, Катаєв, С.Л., 2018, Коваленко, А. А., Рябець. К. А, 2024).

При побудові програми психологічної реабілітації дітей, які перебували під контролем країни-агресора, слід враховувати наступне: реабілітаційна програма має бути різнорівневою і включати в себе роботу з самою дитиною, з її близькими спорідненими особами (батьками, опікунами), робота з представниками соціального середовища у широкому контексті; необхідно реалізовувати чітку, константну, тривалу систему реабілітаційних заходів, що є вирішальним для подолання наслідків стресових впливів та для інтеграції, адаптації дитини до суспільства; важливо врахувати силу та стійкість наслідків психотравмування дитини; здійснювати акцент на потенціал *життєстійкості* дітей, що сприяє відновленню ментального здоров'я та адаптації до нормативного життя, всупереч психотравмуванню; сприяти опануванню дитиною ефективними стратегіями подолання викликів життя, оптимістичному світогляду, навичками психологічної самодопомоги; здійснювати психологічний супровід близьких споріднених осіб щодо їхньої психоедукації, надання психологічної допомоги щодо формування навичок копінг-стратегій та підтримки психоемоційного балансу, навичок сприятливого спілкування у родині, формування близького контакту з дитиною; сприяти формуванню здорових стосунків у суспільстві, зв'язків дружби та взаємопідтримки; долучати дитину до середовища національної культури, сприяти усвідомленню та прийняття національних цінностей, формуванню національної ідентичності та гідності.

Діти мають значний потенціал для подолання травматичних обставин, тому важливо робити акцент на можливостях їхнього посттравматичного зростання, уникати фіксування на позиції безпорадності та стану жертви; психоемоційний стан дитини та їхніх батьків/опікунів взаємопов'язані, тому для успішного подолання наслідків психотравмування, важливо сприяти психоемоційному балансу дорослих; формування активної життєвої позиції дитини є базовою умовою для успішного проходження реабілітаційного процесу та інтеграції дитини у соціальне середовище. При цьому, вирізняються наступні характеристики сприятливого стосунку: надійна прив'язаність, безпека, згуртованість, відчуття приналежності, емоційна доступність, відкритість, довірчість, передбачуваність, підтримка, опорність близьких дорослих, повагою один до одного (Омельченко, Я.М., 2020, 2022).

З огляду на вищезазначене, основною *метою* реабілітаційної програми є подолання несприятливих для здоров'я дітей, які перебували під контролем країни-агресора, наслідків впливу травмівних подій: симптомів психотравми, синдрому втраченого зв'язку (Піроженко, Т., Гріневич, Н., Омельченко, Я., 2025), порушення національної ідентифікації та пригнічення національної гідності, когнітивні спотворення в наслідок індоктринації та мілітаризації (Катаєв, С.Л., 2018); розвиток життєстійкості дітей, формування навичок психологічної самодопомоги; подолання відчуження, інтеграція та адаптація дітей до українського суспільства (Омельченко, Я.М., 2022).

Вирізняється три *основні напрямки роботи* фахівців з дітьми в рамках реабілітаційної програми.

Робота з соціальним середовищем, в якому перебувають діти, є надзвичайно важливою. Фахівці мають прагнути до того, щоб середовище набуло наступних ознак, сприятливих для відновлення дитячої психіки: *безпечність, константність, ритмічність, послідовність, передбачуваність, панування атмосфери поваги*. Важливо працювати з соціальним оточенням дитини у широкому соціальному середовищі за *напрямами*: здійснення психоедукації дорослих, з якими взаємодіє дитина; відпрацювання у дорослих навичок організації сприятливої психологічної атмосфери у соціальному середовищі для подолання наслідків психотравмування у дітей та сприяння їхній реінтеграції; відпрацювання навичок створення сприятливого контакту, надійних, безпечних стосунків з дітьми; відпрацювання навичок психоемоційної саморегуляції дорослих; відпрацювання навичок надання першої психогічної допомоги дітям; створення системи гуртових заходів з ровесниками, спрямованих на подолання відчуження у дітей, формування дружніх, позитивних зв'язків; створення спеціальних, постійно діючих груп підтримки та реінтеграції дітей; залучення дітей до гуртових заходів, що пов'язані з культурними, національними надбаннями та цінностями.

Робота з родиною дітей включає в себе психоедукаційну та консультативну роботу з їхніми батьками (чи особами, які їх замінюють). Як уже було зазначено вище, при цьому необхідно врахувати, що розвиток навичок збереження ментального здоров'я, стійкості дитини до стресу, вміння підтримувати психоемоційний баланс неодмінно пов'язане з роботою зі значущими дорослими, які знаходяться поряд з дитиною. Вирізняємо наступні *напрямки* психологічного супроводу у роботі з родиною: здійснення психоедукації батьків/осіб, які замінюють батьків; відпрацювання у батьків навичок створення сприятливого психологічного мікроклімату у родині для подолання наслідків психотравмування у дітей та сприяння їхній реінтеграції; відпрацювання навичок створення сприятливого контакту, надійних, безпечних стосунків з дітьми у родині; відпрацювання навичок психоемоційної саморегуляції батьків; відпрацювання навичок застосування алгоритму сприятливого подолання стресових обставин; відпрацювання навичок надання першої психогічної допомоги дітям.

Реабілітаційна допомога дітям, які потерпали від перебування під контролем країни-агресора, складається із наступних етапів (Омельченко Я.М., 2020, 2022): *відновлення відчуття базової безпеки* – базовий етап психологічної роботи, на якому відновлюється почуття захищеності, надійності, сталості середовища, послаблюються занадто жорсткі механізми захисту психіки, що актуалізувалися через надмірні стресові чинники, відбувається зняття тілесних та емоційних надмірних напружень; *активація та зміцнення психологічних ресурсів* – етап, на якому відбуваються відновлення джерел наповнення психологічних ресурсів, навчіння дітей навичкам саморегуляції власного психоемоційного балансу; *пропрацювання негативних психоемоційних станів* – етап, на якому відбувається створення умов для опрацювання та копіювання негативних переживань, що виникли у зв'язу зі стресовими обставинами; *актуалізація механізмів самовідновлення, адаптації до нової життєвої ситуації, актуалізація активної життєвої позиції, реінтеграція* – етап, на якому відбувається зміцнення та закріплення позитивних змін у психоемоційному стані дітей, активація процесу самовідновлення, формування сприятливого соціального середовища та адаптація до нього; *відновлення національної ідентифікації, національної гідності, реінтеграція в середовище української культури* – етап, на якому відбувається відновлення/формування національної ідентичності дітей, освоєння національних цінностей, реінтеграція в культуру.

Список використаних джерел

1. Вильков, С. (2024). Примусова депортація українців під час російсько-української війни як злочин проти людяності. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. 4 (72), 12–21. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2024.4.1>.
2. Галів, М. (2024). Викрадення українських дітей російськими окупантами. Посттравматичний синдром у дітей війни. Дрогобич: ДДПУ. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/305162/296888>.
3. Катаєв, С. Л. (2018). Примушення до ідентичності як технологія гібридної війни (випадок Донбасу). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 41. 29-34.
4. Коваленко, А. А., Рябець, К. А. (2024). Геноцидний характер викрадення українських дітей російськими окупантами: за матеріалами ЗМІ (2022–2024). *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики, проблеми, перспективи*. Ужгород: Уж НУ, 89–96. URL: <https://surl.lt/myadgy>.
5. Омельченко, Я. М. (2022). Особливості психологічної допомоги дітям в умовах війни. *Київський журнал сучасної психології та психотерапії*. 2022. 1(3), 53-68. DOI: <https://doi.org/10.48020/mpj.2022.01.04>.
6. Піроженко, Т. О., Гавриш, Н. В., Омельченко, Я. М. (2025). Вивчення впливу перебування українських дітей під контролем держави-агресора. *«Наукові інновації та передові технології» (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*. 8(48). 1627-1645. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)).